

В. Б. АТАМАНЕНКО

ОПИСОВО-СТАТИСТИЧНІ ДЖЕРЕЛА XVI – XVII СТ. У ДОСЛІДЖЕННІ О. І. БАРАНОВИЧА

О. І. Баранович (1892 – 1961 рр.) розпочав свою наукову діяльність у той час, коли на підставі та разом зі створенням узагальнювальних праць з історії України дослідники дедалі більше уваги почали приділяти регіональній історії та її джерельному забезпеченню. Однак переважно регіональна історія була представлена діяльністю місцевої наукової громадськості й на рівні статей у періодичних виданнях. Вихід на новий рівень – монографічного опрацювання, пов'язаний із діяльністю ВУАН та створених в її структурі комісій та кафедр. На Науково-дослідній кафедрі історії України (1924 – 1930рр.) і розпочав свою наукову біографію О. І. Баранович. До кола зацікавлень молодого вченого входила його рідна південна Волинь, а саме розвиток фільваркового господарства в недостатньо на той час вивченому XVIII ст.

Науковий доробок О. І. Барановича не став предметом спеціального дослідження, за винятком кількох статей [1; 2; 3] та присвячених ширшому колу питань монографій [4]. Водночас жоден історик України феодального періоду не обходиться без покликів на його праці [1, 112]. Більшість праць О. І. Барановича присвячена Волині, але результати досліджень і він, і його сучасники та наступники цілком обґрунтовано, зважаючи на стан вивчення соціально-економічної проблематики, поширювали також і на Наддніпрянщину.

До основних питань соціально-економічної історії Волині, які знайшли відображення в працях О. І. Барановича, зараховують проблеми народонаселення, фільваркове господарство, приватновласницькі міста, класову боротьбу [2, 195]. Водночас ці питання не охоплюють всього кола порушених і тією чи іншою мірою розв'язаних дослідником проблем. Тому і сьогодні залишається актуальною зауважена ще чверть століття тому необхідність осмислення конкретно-історичного доробку вченого [1, 112; 2, 195]. Якщо конкретно-історичні результати наукової діяльності О. І. Барановича широко використовуються істориками та певною мірою опрацьовуються історіографами, то джерелознавчі здобутки видатного українського вченого лише іноді потрапляють у поле зору науковців. Зважаючи на це, аналіз джерелознавчого доробку видатного українського історика та відтворення його внеску в розвиток джерелознавства відповідає актуальним завданням сучасної української історіографії. Об'єкт вивчення у запропонованій статті – наукова спадщина О. І. Барановича, предмет – джерелознавчі здобутки вченого.

О. І. Баранович зацентрував свою увагу на проблемах джерелознавства у зв'язку з вивченням історико-демографічних проблем, первісного, на його думку, дослідницького масиву стосовно соціально-економічної загалом та аграрної тематики зокрема. Варто зауважити, що вивчення залюднення одного з найбільш джерельно репрезентативних для XVI – XVII ст. Волинського воєводства О. І. Баранович пов'язав

із таким джерелознавчим аспектом, як методика дослідження та використання історичних джерел.

Уже перші його наукові публікації (крім ідеологічно забарвленої статті “З проблем марксівської теорії пізнання” [5, 77–82]) були присвячені саме заселенню Волині в XVI – XVII ст. [6, 10–19; 7, 1–90; 8, 3–29]. Заслугою дослідника, безперечно, було вивчення як передфільваркового, так і фільваркового періодів історії господарства, визначення чисельності жителів на підвладній тому чи іншому землевласникові території, тим більше за умов постійного його коливання [7, 2]. Адже залежно від самої тільки зміни кількості населення дуже часто й різко змінюється все панське господарство – і в кількісному, і в якісному відношеннях. Відтак, як вважав історик, для південної Волині колонізаційні зміни навіть можна покласти в основу періодизації розвитку всього господарства [7, 2]. Неважко помітити, що цей аспект досліджень О. І. Барановича є актуальним не тільки для цього регіону, але й для Брацлавщини та південної Київщини. Відтак постало питання про час та джерела дослідження залюднення Волині [7, 2–4]. Такими джерелами вчений вважав подимні реєстри, а найбільш вірогідними з них – за 1629 р.

Характеристику окремих різновидів документів як історико-демографічних джерел подано в праці О. І. Барановича, присвяченій залюдненню Волині перед Визвольною війною. Однак першочергова увага саме до поборових реєстрів сконцентрована у тексті т. зв. промовної роботи, тобто за чотири роки до виходу в світ “Залюднення України перед Хмельниччиною”. Таким чином, можна говорити про те, що вже на час навчання в аспірантурі історик чудово орієнтувався в сучасності описово-статистичних джерел періоду, який передував безпосередній тематиці його досліджень. Для XVIII ст. було використано більш різноманітне коло джерел: тарифи подимного, інвентарі Вишневецьчини, що дало можливість відобразити динаміку чисельності населення на півдні Волині [7, 31–33]. У праці, присвяченій залюдненню Волині перед Хмельниччиною, історик охарактеризував джерела, які містять свідчення демографічного характеру, та ввів до наукового обігу інформацію про кількість населення Волині на 1629 р. [8]. Це був ще один археографічний напрям діяльності вченого. Результати наукового пошуку дослідника лягли в основу історико-демографічних, типологічних, аграрних студій.

До джерел з історико-демографічною інформацією О. І. Баранович зараховував поборові реєстри кінця XVI ст., а також тариф подимного 1629 р., люстрації, інвентарі замків [8, 5–7]. З огляду на це реконструкція залюднення, структури населення та земельної власності різних складових частин Речі Посполитої спиралася на поборові реєстри, насамперед 1578 р. [9, 13–15]. Відсутність для українських земель відповідного джерела могла привести до спотворень дійсності. Отже, цілком правильним є висловлений О. І. Барановичем висновок про те, що за відсутності інших джерел, крім реєстрів поборових, доводиться використовувати саме їх [8, 7]. Низька вірогідність цих документів стосовно історико-демографічних досліджень зауважувалася й пізніше [11, 72; 12, 170]. Відзначалося, що до появи тарифів подимного в 1629 р. вірогідних джерел стосовно

залюднення українських земель не створювалося [11, 71]. Таким чином, дослідницька практика підтвердила правильність джерельного вибору О. І. Барановича. При цьому сучасні дослідники відзначають практичну невивченість реєстрів поборових [12, 170].

Набагато більшу важливість реєстрів подимного як історико-демографічного джерела відзначали всі дослідники, починаючи саме від О. І. Барановича [8, 7–13; 12, 170; 13, 129; 14, 67–97]. Крім того, вказуючи на виняткову цінність, вірогідність, значні інформативні можливості такої категорії джерел, як інвентарі [8, 5; 12, 171; 13, 131–132], учені зауважували, що їхнє зіставлення “за багатьма порівняльними поселеннями” з даними подимного реєстру 1629 р. “свідчить на користь подимних списків” [11, 72]. Рисами, які свідчать про особливе місце останніх у структурі джерел XVI – першої половини XVII ст., є нескладне проведення підрахунків, тісний зв’язок об’єктів оподаткування з людністю, повнота відображення (демографічної) дійсності [8, 9]. О. І. Баранович відзначив склав перелік недоліків тарифів подимного, що згодом був доповнений іншими вченими: інформативна залежність і неоригінальність реєстрів стосовно реєстру 1629 р. [8, 11–12] (чи реєстрів 1629 та 1630 р. [11, 72]), відсутність свідчень про неоподатковані категорії населення, упущення значної кількості населених пунктів через недосконалість процесу укладання реєстру та відсутність дієвого контролю, сумарний характер стосовно окремих поселень [12, 170]. Необхідно зазначити, що всі вони значною мірою пов’язані з особливостями податкової системи, коли безпосереднє вибирання податків покладалося на самих землевласників, що породжувало можливість зловживань, а отже, спотворення реального стану з їхнього боку; коли “землевласник був зацікавлений у вибиранні менших коштів зі своїх підданих через зацікавленість у їхньому добробуті через власні інтереси” [8, 9]. В умовах, коли гарантією точності податкової інформації було лише сумління платників за відсутності жорсткого та регулярного контролю з боку держави мало місце виправлення ряду волинських реєстрів [8, 9–10]. Сприяло цьому й зарахування розмірів усіх платежів до початкових, за 1629 р., розмірів. Така практика не була новиною, оскільки попередній податок – побор – також збирався на підставі існуючих реєстрів, зараховуючи всі платежі перед реформою 1629 р. до 1578 р. [15, 270, 296, 424]. З іншого боку, існує можливість доповнення сумарного складу об’єктів оподаткування на 1629 р. на основі пізніших подимних реєстрів, що й було здійснено О. І. Барановичем та доповнено М. Г. Крикуном [8, 13–14; 11, 73–75].

До зазначених недоліків подимних реєстрів можна додати, згадану вже як позитивну рису – уніфікацію даних, зведених до аморфного з погляду соціальної структури міського та сільського населення поняття “дим”. Однак воно не може розглядатися як демографічна константа, оскільки в одному димі, на що вказував О. І. Баранович, могло мешкати кілька родин [8, 15] і він ніс скоріше податкове навантаження. Належність же до тієї чи іншої соціальної групи мала вплив на демографічну поведінку та результати. Зрозуміло, що багатосімейність могла стосуватися передусім заможних селянських родин, а від “неселянських” категорій сільського населення, наприклад, городників, “не маємо чого сподіватися...

численних родин” [8, 16]. Методичний вихід, запропонований О. Яблоновським, полягає в обрахуванні пересічного для кожної із суспільних груп кількісного складу родини [10, 34]. Хоча джерел, які б містили таку масову інформацію стосовно українських земель, немає.

Таким чином, підрахувавши кількість димів у Волинському воєводстві, О. І. Баранович мусив розв’язувати питання про кількість мешканців диму. Він відкинув як необґрунтований коефіцієнт у 5 осіб на родину, натомість прийняв ненабагато якісніший, хоч і розрахований як середнє для різних категорій населення, коефіцієнт О. Яблоновського в 6 осіб, де підґрунтям була “відома великородинність південного селянина” [8, 15]. При цьому О. І. Баранович вказував на невідповідність “великородинності” такому коефіцієнту. Ураховуючи поради українського демографа М. В. Птухи про гіпотетично можливу середню чисельність родини в шість осіб, яка шонайменше створювала за тогочасних умов можливість зростання населення, дослідник вважав коефіцієнт “мінімальним в середньому” числі осіб у родині [8, 17]. Однак в іншому випадку О. І. Баранович, беручи до уваги погляд О. Яблоновського, приймає коефіцієнт у 5 осіб [7, 6]. Перегляд же (чи уточнення) цього коефіцієнту триває донині та залишається чи не найбільш дискусійним питанням при визначенні чисельності населення України в XVI – XVII ст. [11, 75–76; 16, 331–351; 17, 85–99].

Для збирання квитів сплати подимного та їх зведення в єдиний інформативний блок учений доклав значних зусиль. Дослідник удосконалив методику вивчення опрацювання джерел. Складність такого завдання підтверджується закидами самого О. І. Барановичу про помилковість ототожнення таких неідентичних понять, як “дим” та “сім’я” [1, 113]. По-друге, постали питання про повноту збереженості подимних квитів 1629 р. та їхню вірогідність. На перше вчений дав негативну відповідь, знайшовши вихід у використанні хронологічно пізніших квитів, які, як довів і він, і історики пізнішого часу, здебільшого повторювали, але також могли й применшували дані 1629 р. [8, 11–13; 11, 72]. Певною мірою це саме стсувалося й іншого питання, оскільки якраз у 1629 р. сейм відреагував на низькі надходження від сплати податків і прийняв спеціальну ухвалу, яка змусила шляхту доплачувати подимне [8, 10].

Якщо в основу визначення залюднення Волині О. І. Баранович поклав документи державного податкового обліку, то, вивчаючи фільваркове господарство, аналізував насамперед інвентарні описи. Значна їхня кількість зберігалася в родинних архівах, ознайомлення з якими він розпочав ще працюючи в архівно-бібліотечному відділі Головного управління у справах мистецтва та національної культури (1918 р.), оскільки у своїх довідках відзначав неналежний стан збереження приватних архівних зібрань та порушував питання про залучення вчителів до попереднього їх опрацювання [18, 38]. Можливо, згодом, працюючи в системі освіти Старокостянтинівщини (1920 – 1923), він продовжував вивчення магнатських архівів.

Дослідження О. І. Барановичем приватних магнатських архівів мало кілька наслідків. По-перше, він відшукав та використав їх як історичні джерела [1, 114]. По-друге, до наукового обігу було введено “низку

документів одного з найінформативніших видів тогочасних джерел – інвентарів XVII – XVIII ст., зокрема, інвентарів 1603, 1650, 1728, 1754, 1758, 1760, 1769, 1775, 1777, 1778, 1779, 1783, 1786, 1787, 1797, 1800 та ін.” [18, 38]. По-третє, на цій підставі вчений дав загальну джерелознавчу характеристику магнатських архівів [19, 146–158], більш ґрунтовне опрацювання яких розпочалося значно пізніше [20, 101–106; 21, 90–96]. По-четверте, завдяки наведенню даних та інтерпретації документів із втрачених архівних збірок, на підставі праць історика можна розглядати різні процеси. До таких можна зарахувати інвентарні описи Старокостянтинова 1603 та 1636 рр. [22, 53, 55–56 та ін.]. По-п’яте, завдяки опрацюванню приватних архівів учений вийшов на таку категорію джерел, як реєстри подимного, та таку проблему, як залюднення Волині напередодні Визвольної війни [8, 13]. Загалом же О. І. Баранович використовував матеріали родинних архівів Ржевуських, Мнішків, Тарновських, Потоцьких, Сангушків, Вишневецьких, Яблоновських, Любомирських, Замойських, Радивилів, Пронських, Грохольських [1, 114; 19, 147].

О. І. Баранович наголошував на інформативній цінності документів магнатських архівів, зокрема, акцентував увагу на господарських документах, на наявності унікальних за своїм значенням джерел зі сфери політичного життя Речі Посполитої, де магнатерія відігравала винятково важливу вирішальну роль [19, 147]. Відзначивши недостатнє використання істориками магнатських архівів [19, 147] та охарактеризувавши окрема матеріали, учений, можливо, прискорив актуалізацію цих документів.

О. І. Баранович звернув увагу на складний характер приватних зібрань, оскільки кожне з них включало архіви інших можновладців, успадковувані разом із маєтностями [19, 148]. Як ілюстрацію він навів архіви Мнішків, що включали архів Вишневецьких та частину архіву Замойських, архів Ржевуських, який містив частину архіву Острозьких, архів Сангушків із документами Заславських та Острозьких [19, 148]. Стосовно господарської документації вчений зауважив такі її характерні риси, як регулярність проведення обліку, його розсосередження в окремих господарських комплексах – фільварках, ключах, чітку, хоча часом спотворювану адміністрацією, звітність, яка згодом узагальнювалася по всіх володіннях [19, 149–150] тощо. З окремих різновидів джерел О. І. Баранович особливу увагу звернув на інвентарні описи маєтків та близькі до них ревізії, а також відзначив деякі особливості використання їх свідчень в історичних дослідженнях, насамперед обов’язкову необхідність термінологічного аналізу [19, 149–152].

Більша частина творчого життя О. І. Барановича пройшла за межами України. Це, звісно, позначилося на працях ученого та змусило його переглянути низку цілком правильних попередніх висновків. Так, для джерелознавчої характеристики приватних архівів він використав виключно свої двадцятирічної давнини матеріали, без змін залишив джерельну базу видозміненої монографії про фільваркове господарство на півдні Волині у XVIII ст. Порухнені й розглянуті істориком джерелознавчі проблеми залишаються актуальними для української історичної науки й сьогодні.

1. Шведько А.К. Вопросы социально-экономического развития Правобережной Украины XVI – XVIII вв. в трудах А. И. Барановича // Некоторые вопросы отечественной историографии и источниковедения. – Днепропетровск, 1976. – Вып. 3.
2. Шведько Г.К. Питання історії Волині у працях О.І. Барановича // Минуле і сучасне Волині: Тези доповідей та повідомлень III-ої волинської історико-краєзнавчої конференції. – Луцьк, 1989.
3. Юркова О. Дослідження О.І. Барановичем магнатського господарства на Волині XVI – XVIII ст. на терені Науково-дослідної кафедри історії України у Києві (1924 – 1930) // Український історик. – 1996. – Рік XXXIII. - №1/4 (128–131).
4. Юркова О. Діяльність Науково-дослідної кафедри історії України М. С. Грушевського (1924 – 1930 рр.). – К., 1999.
5. Життя і революція. – 1925. – №9.
6. Баранович О.І. З історії заселення південної Волині: Спостереження над колонізацією і економічним життям Волинського пограниччя XVI – XVII вв. // Записки історично-філологічного відділу ВУАН. – 1925. – Кн. VI.
7. Баранович О.І. Нариси магнатського господарства на півдні Волині у XVIII в. // Студії з історії України Науково-дослідної кафедри історії України в Києві. – 1926. – Т. I.
8. Баранович О.І. Залюднення Волинського воеводства в першій половині XVII ст. (1629 р.) // Його ж. Залюднення України перед Хмельниччиною: Волинське воеводство. – К., 1930.
9. Zrodla dziejowe. – Т. XII.
10. Zrodla dziejowe. – Т. XIX.
11. Крикун М.Г. Чисельність населення Волинського воеводства у першій половині XVII ст. // Вісник Львівського університету: Серія історична. – Львів, 1988. – Вип. 24.
12. Крикун Н.Г. Источники и историография демографического состояния Правобережной Украины накануне и во время Освободительной войны украинского народа 1648 – 1654 гг. // Проблемы историографии и источниковедения истории СССР. – Днепропетровск, 1979.
13. Крикун Н.Г. Документальные источники по истории населения Правобережной Украины кануна и периода освободительной войны украинского народа 1648 – 1654 гг. // Проблемы историографии и источниковедения истории СССР. – Днепропетровск, 1979.
14. Horn M. Zaludnienie wojewystwa beiskiego w r. 1630 / / Roczniki dziejow społecznych i gospodarskich. – 1959. – Т. XXI.
15. Volumina legum. – Petersburg, 1859. – Т. 2.
16. Ворончук І.О. Селянський двір на Волині в другій половині XVI століття (спроба ретроспективного відтворення) // Третя академія пам’яті професора Володимира Антоновича. 11-12 грудня 1995 р. м. Київ: Доповіді та матеріали. – К., 1996.
17. Ворончук І.О. Типологія і структура української селянської родини у XVI – XVII століттях (на матеріалах Волині) // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Львів, 2002. – Т. CCXLIII.
18. Українські архівісти: Бібліографічний довідник. – К., 1999. – Вип. 1.
19. Баранович А.И. К изучению магнатских архивов Украины // Проблемы источниковедения. – М., 1956.
20. Гісцова Л.З. До історії родових і особових фондів землевласників Правобережної України XVI – поч. XX ст. // Українське архівознавство: Історія, сучасний стан та перспективи: Наукові доповіді Всеукраїнської конференції (19 – 20 листопада 1996 року). – К., 1997. – Ч. 1.
21. Сухих Л.А. Документи з родових архівів магнатів і шляхти волині та Правобережної України в колекціях

Центрального Державного Історичного Архіву України: історія, склад, стан науково-довідкового апарату та перспективи розвитку // Там само. – Ч. 2.

22. Баранович А.И. Украина накануне освободительной войны середины XVII в. (социально-экономические предпосылки войны). – М., 1959.

С. І. Дровозюк

СУСПІЛЬНА СВІДОМІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛЯНСТВА В ПЕРІОД НЕПУ: ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

У процесі осмислення надбань світової історичної думки з'ясувалося, що історична наука в Україні відстає у висвітленні духовного аспекту історичного буття. Нині важливо не тільки спростувати фальсифікації та відновити історичну правду, а й усунути дисбаланс у самій історичній конструкції між її базовими елементами – політичною, економічною та духовно-культурною історією. Це повною мірою стосується 20-х рр. ХХ ст., коли в суспільній свідомості українського селянства відбувалися складні й суперечливі процеси. Ця прогалина потроху заповнюється дослідженнями українських істориків. Конструктивну роль у напрацюванні наукової схеми дослідження й заповненні «лакуни» в духовній історії українського народу має відіграти історіографічний аналіз проблеми.

За останні роки в Україні активізувалися історіографічні дослідження. У контексті порушеної нами проблеми привертає увагу праця В. Коцура, який критично переосмислив твердження радянських істориків щодо змін у соціально-психологічній сфері селянства в 20 – 30-х рр. ХХ ст. [1]. У низці публікацій узагальнено здобутки історичної науки, що стосуються різних аспектів історії України періоду НЕПу: сільськогосподарської кооперації (О. Н. Атоян), взаємовідносин влади й українського селянства (Г. Т. Капустян, А. М. Тростогон), молодіжного руху (О. В. Зінько), політики українізації (І. В. Вашенко) [2]. В. Масненко дослідив взаємозв'язок історичної думки й національної свідомості в Україні (кінець ХХ – перша третина ХХ ст.) [3]. Однак суспільна свідомість українського селянства 20-х рр. в історіографічному плані ще не досліджена.

Мета цієї розвідки – виявити основні підходи українських істориків щодо висвітлення суспільної свідомості селянства 20-х рр. і визначити напрями поглибленого дослідження обраної нами проблеми.

Суспільна свідомість селянства в період НЕПу достатньо чітко виявилася в її політичному, економічному і правовому аспектах. Ставлення до влади та її економічної політики становило стрижень суспільної свідомості селянства.

Радянська історіографія звела суспільну свідомість до єдиної формули: неприйняття влади чи критичне ставлення до неї – ознака «низької» політичної свідомості, а беззастережне служіння більшовицькому режимові – «високої».

Суспільно-політична свідомість українського селянства виявилася в антибільшовицькому повстанському русі, який продовжувався й після

проголошення НЕПу. Аналізуючи регіональні особливості цього руху, історики виявили державницькі прагнення селянства, що пов'язувалися з Українською Народною республікою [4]. П. Захарченко, Н. Земзюліна та О. Нестеров, вивчаючи ідеологію селянського повстанського руху, констатували, що ідейно-програмне підґрунтя повстанському рухові створювали українські антибільшовицькі соціалістичні партії, а також ті політичні угруповання, які хоч і стояли на «радянській платформі», але не відступили від вимоги самостійності Української Республіки [5, 91]. Очевидно, необхідно чіткіше визначити особливості суспільної свідомості тих селян, які стали на шлях активної боротьби проти більшовицької влади.

НЕП «оживив» економічні та політичні інтереси селянства, стимулював господарську ініціативу, змінив його світобачення. Центральне місце в духовній сфері селянина 20-х рр. посідали ідеї, уявлення і соціальні почуття, пов'язані з аграрною політикою нової влади. Більшовицький режим активно насаджував ідею колективного господарювання як найближчу перспективу, у той час як селянство мало власне уявлення про землеволодіння і землекористування. Воно також гостро реагувало на цінову та податкову політику. Тому важливо з'ясувати, як цей аспект суспільних відносин висвітлено в історичній літературі.

Цікаві міркування щодо зв'язку національної свідомості з аграрним питанням висловив Б. Кравченко [6]. Економічна складова суспільної свідомості селянства простежується в працях С. В. Кульчицького, В. В. Калініченка, О. І. Ганжі, В. І. Марочка, А. Г. Морозова, В. М. Смирнова, С. В. Корновенка [7] та інших дослідників. Однак економічна свідомість українського селянства як сукупність його уявлень та почуттів щодо реальних та бажаних форм господарювання ще не набула в українській історіографії чітких обрисів.

Суспільна свідомість українського селянства функціонувала в умовах, коли воно змушене було брати участь у суспільно-політичному житті тільки через створені режимом політичні структури.

В останні роки відбулася значна переоцінка діяльності інституцій, через які більшовицький режим намагався включити селянських активістів у державний апарат. П. С. Григорчук та О. А. Мельничук, залучивши нові архівні дані про діяльність КНС, дійшли висновку, що свою участь у земельних перетвореннях члени цих організацій здебільшого використовували для власного збагачення й наживи, а рушіями такої поведінки були заздрість, зведення особистих рахунків, помста [8, 63, 87]. Досліджуючи політичне життя крізь призму КНС, С. В. Кульчицький зробив висновок, що партія, спираючись на пролетаризовані верстви, прагнула запобігти вияву політичної активності основної селянської маси, не допустити найменшої можливості самоврядування, оскільки в ньому небезпідставно бачили «петлюривщину», тобто прагнення до незалежності України [9, 150].

Нині помітним є зацікавлення істориків прагненням селянства організаційно оформитися в «селянську спілку». Г. Т. Капустян вважає, що, підтримуючи ідею «селянської спілки», селяни відстоювали насамперед власні економічні інтереси, хоча при цьому рух за створення «селянської спілки»